

Daniel King (ed.). *The Syriac World*. London – New York: Routledge 2019. XXXIII + 842 с.

Сирійські студії на Заході вже давно перейшли той етап, який можна назвати початковим, однак іще донедавна бракувало ґрунтовної монографії, яка охоплювала б різні ділянки сиріології¹. Щойно на початку 2019 р. у видавництві «Routledge» (серія «Routledge Worlds») вийшов збірник «Сирійський світ», який можна назвати першим підручником у сфері сирійських студій.

Монументальний збірник (842 с.) за редакцією Деніела Кінґа, присвячений різним аспектам сирійської історії, культури, архітектури, літератури тощо, охоплює основні історичні періоди та соціально-географічні території, які можна окреслити терміном «сирійський світ». Загалом над виданням працювали 42 відомі науковці-сиріологи, історики та богослови. Усі 39 статей, нумерація яких наскрізна, розподілено в п'ятьох головних розділах збірника у хронологічному порядку: від періоду зародження сирійського християнства (з особливою увагою до тодішнього поганського оточення) аж до його сучасного поширення по цілому світі.

На початку, перед вступом Деніела Кінґа, вміщено серію (14 шт.) діахронічних карт надзвичайно доброї якості з детальним поясненням (David A. Michelson, Ian Mladjov).

У першому розділі – «Передумови» (с. 11-43), який є найкоротшим з усіх, – йдеться про історичний і політичний контекст, у якому зародилося сирійське християнство. Автори перших двох статей аналізують соціополітичну ситуацію в східних римських (а згодом візантійських) провінціях у III–V ст. (Muriel Debié) та коротко описують історію імперії Сасанідів (Touraj Daryaei), на території якої і з'явилися перші сирійські християнські спільноти. Автори згадують про перші переслідування християн у цей період.

Другий розділ – «Сирійський світ у період пізньої античності» (с. 47-201) – налічує десять статей, які представляють загальну картину сирійського світу впродовж перших шести століть його існування. Автори третьої і четвертої статей збірника подають опис дохристиянських вірувань на території Месопотамії та Сирії (John F. Healy), зародження сирійського християнства та організацію Церкви включно з першими синодами (David G. K. Taylor). У п'ятій статті авторка (Florence Jullien) описує етапи розвитку сирійського монашества, починаючи від протомонашества – синів і дочок Завіту – і завершуючи організованими монастирями Авраама Кашкарського. Вона звертає увагу також на різні дивовижні форми ранньосирійського монашества.

---

¹ У 2017 р. у видавництві «Les Belles Lettres» вийшла монографія: F. Briquel-Chatonnet, M. Debié. *Le monde syriaque: sur les routes d'un christianisme ignoré*. Paris 2017. Однак ця праця, хоч і добре ілюстрована, стосується здебільшого історії Ассирійської Церкви Сходу та оминає багато важливих аспектів.

У двох наступних статтях мова йде про перші церковні поділи: їхні причини і наслідки (Volker Menze) та різні Церкви сирійського християнства (Dietmar W. Winkler). Ще три статті другого розділу зосереджуються на темі пошуку ідентичності та внутрішньої і зовнішньої організації сирійського християнства, спочатку в Перській імперії Сасанідів в оточенні зороастризму (Geoffrey Herman), а пізніше в Аббасидському халіфаті (David Wilmshurst) і на територіях, підлеглих Візантійській імперії (Nathanael Andrade). І нарешті, дві статті торкаються неоднозначної теми відносин і взаємовпливів між сирійським християнством і юдаїзмом, з одного боку (Michal Bar-Asher Siegal), і з новою релігією – ісламом, з іншого (Michael Penn). Назагал тема ісламу неодноразово постає у збірнику, і це зрозуміло, з огляду на географію регіону та різні історичні події.

Наступний, третій розділ – «Сирійська мова» (с. 205-289), – можна вважати ключовим у збірнику, оскільки саме сирійська мова є визначальним чинником того, що ми нині окреслюємо поняттям «сирійський світ». Це єдиний розділ, який дотримується однієї теми. Автори чотирьох розміщених у ньому статей описують виникнення сирійської мови та її становлення як офіційної мови сирійського християнства (Holger Gzella); чотири хронологічні періоди цілого корпусу сирійської літератури (Aaron Michael Butts); розвиток писемної сирійської мови, рукописи, найдавніші писемні пам'ятки та способи вокалізації (Françoise Briquel-Chatonnet); і нарешті, різні групи сучасних новоарамейських діалектів і територію їхнього поширення (Geoffrey Khan). У розділі багато ілюстрацій, які унаочнюють матеріал та допомагають зрозуміти іноді досить складний вузьконауковий виклад.

Четвертий розділ – «Сирійська літературна, художня і матеріальна культура в період пізньої античності» (с. 293-580) – є найдовшою і найскладнішою частиною збірника. Це 14 статей на дуже різну тематику, часто зовсім не пов'язаних між собою. Усі матеріали цього розділу можна згрупувати в декілька блоків. Спочатку автори п'ятих статей аналізують сферу біблійних перекладів і коментарів (Jonathan Loopstra), сирійську літературу перших чотирьох століть (Ute Possekkel), пізнішу сирійську поезію та переклади (Sebastian P. Brock), агіографічну літературу (Jeanne-Nicole Mellon Saint-Laurent) та історіографію IV–X ст. (Philip Wood). Наступний блок – це статті, що розглядають містичний рух серед монашества Церкви Сходу та твори відомих Отців (Adrian Pirtea), богословські доктрини та христологічні контрверсії в середовищі сирійського християнства (Theresia Hainthaler), східно- і західносирійську літургійні традиції, а також літургійні книги (Fr. Baby Varghese). Два наступні автори аналізують суміжні сфери: сприйняття та подальшу передачу грецької філософії у сирійському світі (John W. Watt), а також розвиток сирійської медицини (Grigory Kessel). Обидва звертають увагу на те, що саме сирійці першими почали робити переклади грецьких філософських і ме-

дичних творів, а пізніше передали ці знання арабам. Дві подальші статті стосуються християнського мистецтва (Emma Loosley) та церковної архітектури (Widad Khoury). Варто зауважити, що матеріал про церковну архітектуру є найдовшою (77 сторінок) і найбільш ілюстрованою (102 зі 192 ілюстрацій у цілій книжці) статтею збірника. І, нарешті, дві останні статті аналізують роль і значення жінок та дітей у сирійському християнстві (Susan Ashbrook Harvey) і сирійське землеробство IV–XIII ст. (Michael J. Decker).

У п'ятому, завершальному розділі під назвою «Сирійське християнство поза межами античного світу» (с. 583–796) йдеться про пізніше поширення християнства внаслідок місіонерської діяльності сирійських християн у Центральній (Mark Dickens) та Південній Азії (István Perczel) і на Далекому Сході (Hidemi Takahashi). Особливої уваги заслуговує стаття про становище сирійських християн і розвиток літератури на території Монгольського ханства, а пізніше – в Османській імперії (Thomas A. Carlson). Є тут і вичерпна стаття про історію, розвиток, літургійні та освітні традиції Маронітської Церкви (Shafiq Abouzaïd), дослідження про стан сирійських Церков у сучасний період (Heleen Murre-van den Berg) та про становище християн у теперішньому Іраку (Erica C. D. Hunter). Авторка цієї останньої, 39-ї статті збірника наводить вражаючу статистику: кількість християн в Іраку зменшилася від 20 мільйонів на початку 1990 р. до 300 тисяч у 2019 р. Є в цьому розділі також стаття про розвиток сирійських студій, починаючи від XVI ст. Зокрема, йдеться про видання біблійних текстів і про основні європейські центри сирійських студій (Robert J. Wilkinson). Деяко незрозумілою є наявність у цьому розділі дослідження про період так званого «ренесансу» XII–XIII ст. в історії сирійської літератури (Dorothea Weltecke, Helen Younansardaroud). Мабуть, ця тема більше пасувала би до четвертого розділу, де маємо статтю Себастьяна Брока, який аналізує розвиток сирійської поезії в цьому самому історичному періоді.

Наприкінці збірника вміщено три додатки: 1) коротке дослідження про патріархів Церкви Сходу, включно зі списком імен і дат; 2) список західноси-рійських патріархів і мафріанів (David Wilmshurst); 3) інтернет-ресурси (з коротким описом) із сирійських студій (Daniel King, David A. Michelson), а також покажчик карт (William L. Potter, David A. Michelson) і предметний покажчик.

Збірник «Сирійський світ» – це, без сумніву, цінний і довгоочікуваний науковий доробок, який є плодом довголітньої праці багатьох науковців-сиріологів, і наразі він не має аналогів у сфері сирійських студій. Статті збірника охоплюють широкий спектр питань і в досить доступній формі представляють культурно-історичне тло тієї дійсності, котру дослідники окреслюють терміном «сирійський світ». Особливої уваги заслуговують діахронічні карти, розміщені на початку збірника, а також покажчик до них у кінці книжки. Кожна назва, позначена на карті, має свій номер, поданий у покажчику.

За цим номером читач може знайти додаткові відомості на інтернет-ресурсі *The Syriac Gazetteer*. Такий алгоритм забезпечує простий і доступний спосіб отримання інформації. Важливим є також перелік інтернет-ресурсів, що стосуються сирийських студій: деякі з них є маловідомими, однак досить корисні.

Незважаючи на те, що збірник, охоплюючи різні аспекти сирийського світу, трактує їх досить детально й науково, у ньому не бракує і деяких недоліків. Зрештою, їх важко уникнути при такій кількості тем та авторів. Відразу хотілось би звернути увагу на різночитання сирийських імен та брак єдиної системи транслітерації сирийських слів. Наприклад, на с. 95 Симеона Благодатного названо Simeon d'Ṭaybuteh, а на с. 359 той самий монах-самітник називається Shem'ōn d-Ṭaubuteh; на с. 99 маємо Barṣauma, а на с. 126 – Bar Ṣauma; на с. 331 – 'Abdišo' bar Brikha, а на с. 704 ця сама особа – 'Abdishō' bar Briḳā.

Іноді трапляються неточності, які можуть свідчити, знову ж таки, як про розбіжності в позиції авторів, так і про недогляд упорядників: наприклад, на с. 300 читаємо, що «з досі незрозумілих причин Геннана був засуджений на соборі 587 р.», а дещо далі (с. 388) інший автор подає чіткі причини цього засудження. Дещо дивує розміщення в розділі «Сирийська літературна, художня і матеріальна культура в період пізньої античності» статей про містичний рух серед монашества Церкви Сходу, богословські доктрини та христологічні суперечки в середовищі сирийського християнства.

Назагал у збірнику багато місця відведено питанням Ассирійської Церкви Сходу, натомість мало або й зовсім нічого не говориться про Сирийську Православну Церкву; багато мовиться про монашество, а дуже мало – про науку та школи, які були надзвичайно важливими культурними осередками в середовищі сирийських християн. Хоч у збірнику багато місця відведено монашеству, немає, однак, жодної карти, яка ілюструвала б географію розміщення монастирів; бракує також дослідження про сучасне сирийське монашество. У статті про зародження і розвиток сирийської літератури чомусь не береться до уваги «Книга ступенів», яка є однією з важливих пам'яток сирийської літератури.

Нарешті, попри те, що збірник «Сирийський світ» є, без сумніву, суттєвим науковим доробком, який заповнює значну прогалину в сучасній науці, мабуть, усе ж таки занадто сміливо називати його «повним дослідженням у сфері сирийської культури» (текст на авантитулі).

Однак, незважаючи на різні недоліки й зауваження, дослідження є важливим і необхідним підручником у сфері сирийських студій. Хоча збірник адресований насамперед науковцям і студентам, простий і зрозумілий стиль викладу робить його цікавим та доступним також для пересічного читача, який лише починає ознайомлюватися із сирийським світом.

Ігнатія Гаврилик

PhD, STL, викладач, Український католицький університет, Львів